

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

İŞLEV VE YAPISI AÇISINDAN SİNOP'TA "MÜĞREN MANİLERİ" ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Yrd. Doç. Dr. Songül ÇEK²

Anadolu'da kültürel hayatın çeşitliliğinin bir göstergesi olarak mani söylemenin sayısız şekli ile karşılaşmak mümkündür. Sinop ve ilçelerinde söylenen maniler pek çok yerde olduğu gibi bir takım törenler çerçevesinde daha çok söylenmekte, icra edilmektedirler.

Bunlardan biri de Boratav'ın konularına göre maniler tasnifinde gösterdiği şekilde iş yaparken söylenen maniler (Boratav, 1988: 58) kategorisinde değerlendirebileceğimiz "Müğren manileri" olup "Müğren Söyleme Âdeti" çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu, kadınlar arasında sürdürülen bir âdet olup tarlada, mısır ayıklamada, bahçe işlerinde veya herhangi bir köy işinde toplu çalışılırken söylenen manileri içerir. Kesintisiz olarak, sırayla her kişi bir mani söyler, bu durum kimi zaman saatlerce sürebilir. İşin yoğunluğuyla paralel uzayan ya da kısalan bir niteliğe sahiptir.

1 Bu bildiri, Sinop Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğünce desteklenen FEF1901.14-03 no'lu araştırma projesi çerçevesinde, proje araştırmacıları Yrd. Doç. Dr. Alpay TIRIL ve M. Ozan ÖZDEMİR ile birlikte edinilen verilerle oluşturulmuştur

2 Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. songulcekc@gmail.com

Bu çalışmada amaç; Sinop ili ve çevresinden derlenmiş müğren manilerini vermektense zeyade, belirli bir sosyal ihtiyacı karşılayan, işlevi olan manilerin yapı ve içeriğe ait sabit niteliklerinin neler olduğunu göstermeye çalışmaktır. Özellikle yapı ve işlev temelli çalışmalar göstermektedir ki metnin ortaya çıkış sürecindeki her tür koşul metnin yapısını etkilemektedir. Bu bakımdan anonim ürünler hem şiirsel bir edebî metin hem de gerçek hayatın parçasıdır. Dolayısıyla bir maniyi, türküyü ya da başka bir türü değerlendirirken onun gerçek yaşamdaki işlevinin yapı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu görmek mümkündür. V. Propp'un yapısal yaklaşımında (Propp,1985: 25) görüldüğü gibi metinlerin değişen ve değişmeyen unsurlarını belirlemek, onların kendine has özelliklerinin belirlenmesinde ve daha sonra da evrensel alanda türsel sınıflama yapılmasında etkilidir.

Yapısal değişmezlik “bağımsız metin ölüdür” (Malinowski, 1992: 98) gerçeği ile çelişeceğinden anlatıcının ve ait olduğu sosyo-kültürel yapının da değerlendirme dışında tutulmaması gerekir. Böylelikle belirli koşullar altında manilerin nasıl bir yapısal nitelik kazandığını görmek mümkün olabilir. Bu anlamda müğren manilerinde değişmeyen yapının ne olduğu ve işleve bağlı yapının nasıl biçimlendiği incelenebilir.

İş yaparken söylenen maniler, içinde hareket barındırmakla birlikte bir olay, durum veya olguyu anlatmaktadır. Manide yer alan bu durum, olay ve olgular yapıyla alakalıdır.

Öncelikle bu tip manilerin nasıl ortaya çıktığına bakmak mümkündür. Yani yaratıldığı, icra edildiği ortamın nitelikleri üzerinde durmak gerekir. Başta da belirttiğimiz gibi, bunlar iş manileri olduklarından, daha çok açık, geniş alanda, topluluk ile birlikte iken söylenirler. Genellikle Temmuz ve Ağustos aylarında orak biçerken, mısır kazarken, buğday ekerken söylendiği, bir tarafın “Hey Heeeeeyyyy” ya da “Rerişim” diye maniyi başladığı, imecilerin (yardımcıların) de karşılık verdiği, eğlenmek amaçlı mani söyleme âdetidir.

Manilerin icra tarzı ile ilgili olarak kaynak kişi, şunları söylemektedir: “Biz müğren'i bir ağızdan grup halinde söyledik. Ben karşı gruba hitap ederdim. Karşı grup da bize müğren söylerdi. Bağırarak söyledik ki sesimiz çok çıksın, dünürlük gelsin diye. Bizim sesimizi duyan köyün genç delikanlıları da tabanca atarlardı. Biz söylerken onlar da mermilerle havaya ateş edip bize cevap verirdi. Atışarak “ellik kolu”na giderdik, zaman geçirdi, iş biterdi.”(K.K.1)

“Ellik kolu”, işi hızlandırmak, genç kızların kendilerinin çalışkan tarafını göstermek için yarışa girmesidir. Hızlı hızlı orak biçerek otlar kucağa alınır, sonra bir araya toplanıp bağ haline getirilir, iş hızlanıp daha çabuk biter.

Başka bir kaynak kişi “ellik”in orak biçerken son iki parmağa giyilen tahtadan yapılmış bir çeşit koruyucu eldiven olduğunu belirtmektedir. Bu, orağın kesiciliğinden korunmak için kullanılmaktadır (K.K 2). Pek çok müğren manisinin içinde bu sözcük sıkça geçmektedir. Fakat burada sayısız mani içinden birkaç örnek seçilerek değerlendirildi.

Müğren manileri ezgili, ritimli söylenmektedir. Özellikle manilerin geçişini sağlayan çoğunlukla anlam taşımayan şu ifadeler uzatarak ya da tekrar edilerek söylenir.

“Rereşaaahhhhrereşaaa”

“Hey Heeeeeeyyyyyyy”

“Reriroşımrrorıreşim”

“ Vorreşimrerıroşım”

Yine kaynak kişinin belirttiğine göre bu sözler, manilerin iki taraf arasında sırayla söylemesi için kullanılır. “Reriroşım” diyip karşı taraf başlıyor. Yani bu karşılık vermek anlamına geliyor. Sıra sana geçti sen söyle anlamında. Erkekler arkada sap bağlarlar, kadınlar, erkeklerin içinde söylemez (K.K.3).

Bu şekilde icra edilen müğren manilerinin yapısal niteliklerine yönelik değerlendirmeler ise şöyle yapılabilir:

Durum bildiren manilerde göze çarpan nitelik, çevreye veya kişiye dair bir tasvirin bulunmasıdır. Bu tasvire bağlı olarak da genellikle bir istekte bulunma söz konusudur. Bu tür manilerde manici, hayata veya kendi yaşantısına dair isteğiyle ilişkili durumu ortaya koyarken önce içinde bulunduğu durumu küçük bir kesit olarak sunar. Bu; doğaya ait unsurlar, giyim-kuşam, yaşam tarzına ait unsurlar vb. olabilir ve anlatıcının nereye ait olduğunu bildirir. Başka bir deyişle müğren manilerinin söylendiği tarla ya da bahçede, diğer kadınlar önünde **kendi durumunu** ifşa etmiş olur. Yani bu tipte istek ve tasvir bir aradadır, bireysel olanı, özeli verir.

1. Gaya gayaya garşu

Gayanın yanı çarşu

Ben o yârden ayrıldım

Ağladım zaruzaru

Bu maniyi söyleyen kişi, pek çok manide olduğu gibi ilk dizelerde doğaya ait unsurlarla bulunduğu ortamı tasvir eder. Sonraki dizelerde genelden özele dönüp kendi durumunu belirtir. Sevdiğinden ayrılmanın acısını etrafındakilere bildirmiş, ifşa etmiş olur.

Anne bana terlik al

Üstü yeşil olmasın

Benim sevdiğim oğlan

Buralardan olmasın.(KK.3)

Bu manide de benzer şekilde gelin olmayı bekleyen kızın istekleri dile gelmektedir. Giyilenler, evlenecek kişinin uzaktan veya köy içinden olması kız için önem taşır. Buna dair istek kız tarafından açıkça söylenemezse de manide dile getirilir. Çevreye de istek belirtilmiş olur.

Diğer tip yapısal nitelik olay bildiren manilerdir. Bu manilerde müğrende yapılan iş ile maninin yapısı arasında doğrudan ilişki vardır. Bu maniler hareket, iş içermesi bakımından diğer tipten ayrılabilir. Bilinçli ya da bilinçsiz, manici içinde bulunduğu iş koşullarını maniyeye ekler. Bu

manilerin pek çoğu kültürel hayata ilişkin unsurların yanı sıra çevreye ait algıyı da içinde barındırır. Yapılan iş, kültürel hayat ve çevre ile ilgilidir. Daha genele geçilmiş durumdadır.

Çeltik otu çeltik otu

Çeltik otunun ilk otu

İlk otu öyle böyle

Hani bunun son otu(KK.4)

Bu mani Boyabat çevresinde söylenenlerden biridir. Yapılan iş doğrudan maniyi biçimlendirmiştir. Çeltik tarlasının ilk büyüyen otunu biçmek kolaydır. Fakat ikinci üçüncü kez ayıklanması gerektiğinde otlar kalınlaşmış köklenmiştir. Buna “son otu” denir, toplaması zordur. Kısacası çeltik işinin zorluğu iş anında manide dile getirilmiştir.

Dağda davşan otlasın

Yoldan yola atlasın

Biz müğreni çağruken

Dabancalarpatlasın(KK3)

Bu manide yukarıda da belirttiğimiz gibi, kadınlar mani söylerken bunu beğenen erkekler de uzaktan silah sıkarlar. Bu müğren sırasında bir âdet olmuştur. Genç kıızı beğenen erkek, bu şekilde maniye karşılık verir bir anlamda kız, “görücüye çıkmış” sayılır.

Hey Heeeeeeyyyyyy

Ot yoların yoların

Hey Heeeeeeyyyyyy

Barmağıma doların

Hey Heeeeeeyyyyyy

Çok konuşma gaynana

Hey Heeeeeeyyyyyy

Saçlarını yoların

Gelin- kaynana ilişkisi pek çok maniye konu olduğu gibi müğren manilerinde de bolca bulunur. Kültürel dokuya dair fikir veren bu manide hem işin yapılış şekli hem de kültürel hayata ait unsurlar bir aradadır.

Üçüncü tip yapısal nitelik, olgu dile getiren manilerdir. Bu tipte maniler daha çok yargı ve görüş ihtiva eder. Bir takım gerçek olgular dile getirilir. Mani söyleyen kişi kendi durumu ile reel hayatın gerçekleri arasında bağ kurar. Gerçek hayata ilişkin öğeler daha çok ilk iki dizededir son iki dizede ise kendisine döndüğü kısım bulunur. Kesin ve net anlatım var. Sen yoksan ben kalamam, evine geleceğim, beni almazsan pişman olursun gibi yargılar var.

Rereşaaahhhhhhrereşa (rereşa: uzatılarak söylenir)

Golundakisahateahhrereşa

Rereşaaahhhhhhrereşa

Ben gurayıngurayınahhrereşa

Rereşaaahhhhhhrereşa

Sen gurbete gidince ahhrereşa

Rereşaaahhhhhhrereşa

Ben kiminendurayınahhrereşa

Rereşaaahhhhhhrereşa

Bu manide manici, “kolundaki saati ben kurayım” ifadesi ile karşdakine duyduğu sevgiyi anlatmış daha sonra da “gurbet” e gitmenin yaratacağı durumu felaket olarak görüp sahipsiz kalmayı, çaresizliği dile getirmiştir. “Gurbet”in halk şiirinde gidip de dönülemeyen, ölümlerle bir tutulan yer olduğu düşünülünce manicinin gurbetin gerçek anlamını ortaya koyduğu söylenebilir...

Bu ayrımın sayısı çoğaltılabilirse de esas olarak bir maninin yapısı, manicinin kendini ve çevresini nasıl ve hangi kalıplaşmalarla anlattığı ile ilgilidir. Bu ilgi kadın dilinin varyasyonlarını ortaya koyar. Çünkü müğren manileri Sinop ve çevresi kadınlarının cinsiyet özellikleri ile bütünleşip yapısal bir biçim ve işlevsellik kazanır. Her manide anlatıcı kendini anlatmadan önce etrafını anlatır. Genelden özele, bütünden- parçaya bir gidiş sezilir. Kişinin kendisiyle ilgili anlattıkları maninin kültürel dokuyla ilgi ve ihtiyaçlarla ilişkisini verir.

Manilerin icrası bilindiği gibi daha çok kadınlara aittir. Bu nedenle kadın maniyi söylerken kendi içsel beklenti, istek ve fikirlerini açığa çıkarır. .

Bölgede yaygın olan “Kız kıskıda gelin baskıda... Gelin adabın bilecek, kız adabını bilecek... Erkek delikanlı, yücelendirilir, evi geçindirir... Kızı kıskıya sokarlardı... Kızını dövmeyen dizini döver, oğlunu dövmeyen kesesini döver...” gibi geleneksel anlayışı yansıtan ifadeler manilerde tersine dönmüş gibidir.

Kaynanam geliverse

Dolmaya dürüverse

Gelin olduğum gece

Yatıp da ölüverse (K.K.6)

Evlenmek üzere olan kız henüz düğünü yapılmamışsa da kaynana - gelin sarmalının içine girmiş durumda. Kaynana ile ilgili algıyı çekinmeden söyleyebilmekte.

*Omuzunda mavzer
Vurdun mu tavşanları
Sende gözüm olmasa
Almazdım nişanlımı (K.K.3)*

Manide kızın, başkasına olan sevgisini fark ettirmemek için nişanlandığı, böylece asıl sevdiğine ilgisini örtmeye çalıştığı görülüyor.

*Bakkaldan kibrit aldım
Seni görücem diye
Köy içinden yar sevdim
Her gün görücem diye (KK3)*

*“Boncuk kutum açıldı
Mahalleye saçıldı
Anne benim kaderim
Yakın yerden açıldı”(K.K. 5)*

Bu manide kız, sevgisinin derecesini köy içinden yar sevmekle göstermekte. Köy içinden biriyle evlenmek hem kendi ailesine hem gelin olarak gittiği aileye hizmet etmek anlamına gelir. Bu durum kız için ağır bir yüküdür. Bu maniler, sözü edilen zorluğa rağmen sevdiğinden vazgeçmeyen kızın kararlılığını göstermekte.

*“Kar yağıyo yağıyor
Abamı giyeceğim
İhtiyara varıp da
Baba mı diyeceğim” (K.K.8)*

Her ne kadar köy ortamında, geleneksel yapı içinde yetişen kızlara eş seçme şansı verilmiyorsa da manilerle kızlar kimi isteyip istemediklerini söyleyebilmekteler. “İhtiyara varıp baba mı diyeceğim” dizleri bu durumu göstermekte.

Birbirini yakından tanıyan kadınlar yalnızca sevda konulu mani söylemez ayrıca iğneleyici, güldürücü maniler de söylemektedirler. Gelin kaynana manilerinde bu özelliklere bolca rastlanmakta. Böylece yasak olan, tabu sayılan alt-üst edilmektedir.

Benzer şekilde kadınların birbirine takıldığı manilerde daha çok karşıdakinin açığını ortaya çıkaran maniler de vardır. Bunlar kadınlar arasında anlam taşıyan unsurlarla kuruludur.

*“Kar yağıyo yağıyo
Eski evin üstüne
Eski ev yıkılıyo
Kör Ayşe'nin üstüne” (K.K. 5)*

Aynı köyde yaşayan Kör Ayşe adlı kişi fakir komşulardan biridir ve gerçekte de gözleri görmemektedir. Maniyi söyleyen, kadının herkesçe bilinen bu durumu hatırlatarak fakirliğin kötülüğünü anlatmaktadır.

*“Günyaka yolu boğaz
Sabaha öter horoz
Niye vardın Halime
Osman'ın evi palaz « (K.K.7)*

Müğren sırasında kadınlarla bir arada olan Halime'nin talihsizliğini gösterip gülmek için söylenen manilerden biri...

Sonuç:

Müğren manilerinin yapısını oluşturduğunu düşündüğümüz durum, iş, olgu içeren ifadeler bu manilerdeki kalıplaşmayı ortaya koyan niteliklerdir diyebiliriz. Bu yapısal karakter manilerin işlevsel tarafına ve bununla kadın dili arasındaki ilişkiye de açıklık getirmektedir.

Hareket içindeki kadın, manilerde meydan okuma, karşı koyma, açıklıkla fikrini söyleme, başkasının sırrını, sevdasını veya kendi sevdasını ifşa etme çabasıdır. Bu durum onun dışarıda açık alanda çalışırken gündelik hayattaki durağan, pasif halinden sıyrılması ile ilgilidir. Köyün erkekleri fiziksel olarak aynı ortamda yer almadığından bu aktif hale geçiş daha da belirgin hale gelmekte, eleştiriler, iğnelemeler daha açıktan yapılmaktadır. Müğren manilerinin bu noktada yapısal işlevsel nitelikleriyle kadının sosyal hayat içinde kendisini ifade edebilme kanallarından biri olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- BORATAV, P. Naili(1988) 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- MALİNOWSKI, Bronislaw, (1992), Bilimsel Bir Kùltür Teoarisi, çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- PROPP, Viladimir, (1985), Masalın Biçimbilimi, çev. Mehmet Rıfat- Sema Rıfat, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul.

KAYNAK KİŞİLER:

- (K.K.1) Fatma ÇIRACI Ayancık, Dolay Köyü, Yaş 66, Ev hanımı, Derl. Okan Çıracı)
- (K.K.2) Cemile AKIN Yaş 57, Ev hanımı, Otmanlı köyü
- (K.K.3) Emine GÜNEY, Sökü Çayırı- Ayancık, Yaş 47, Ev hanımı
- (KK.4) Saime ARLI, 29 Yaş, Boyabat, Tekke Köyü, Üniversite öğrencisi
- (K.K. 5)Ayşe YAMAN, Yenikonak Ayancık, Ev Hanımı
- (K.K.6) Nimet ÖZKAN, Yenikonak Ayancık, Ev Hanımı
- (K.K.7) Nermin ALTUNKAYA, Yaş 62, Ev Hanımı, Ayancık
- (K.K.8) Halime Öztürk, Ev Hanımı, Boyabat